

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему: «Емоційна спрямованість молодих людей з різним критичним мисленням»

Студентки 4 курсу групи ПС-41
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
ЗАХАРЧУК А. О.

Керівник: к. психол. н., доц. ЗВО
ЗУЄВ І. О.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ» ТА «ЕМОЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ»	6
1.1. Поняття про критичне мислення та його дослідження	6
1.2. Дослідження емоційної спрямованості у психології.....	13
1.3. Взаємозв'язок критичного мислення та емоційної спрямованості.....	20
Висновки до I розділу	22
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ У МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	24
2.1. Характеристика методів дослідження та вибірки.....	24
2.2. Діагностичні методи дослідження.....	25
2.2.1. Методика «Критичне мислення».....	25
2.2.2. Методика «Діагностика емоційної спрямованості особистості».....	26
2.2.3. Методика «Шкала диференціальних емоцій».....	26
2.3. Результати емпіричного дослідження взаємозв'язку критичного мислення та емоційної спрямованості	27
Висновки до II розділу.....	44
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
АНОТАЦІЯ.....	52
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Двадцять перше століття є періодом розвитку новітніх технологій та різноманітних дисциплін. Кожного дня, у різних кутках нашої планети з'являються інноваційні відкриття, які є двигуном прогресу. Кожної години публікується безліч видань, посібників, статей та книжок. Щохвилино у соціальних мережах з'являються нові пости та світлини. Кожну секунду люди відправляють повідомлення своїм рідним, колегам, друзям та навіть незнайомцям. Інформаційний потік ніколи не зупиняється, він рухається від людини до людини, від однієї країни до іншої. Він може мати як негативні, так і позитивні наслідки, може бути справжнім або фейковим. Саме тому дуже важливо обмірковувати нову і навіть застарілу інформацію за допомогою критичного мислення.

Критичне мислення – це феномен, підхід, явище та система, процес і навичка, яка є частиною нашої свідомості. Сьогодні, певна частка дослідників характеризує даний термін як тип мислення, що поєднує у собі аналіз, оцінювання, критику, синтез та креативність. Воно є нашим помічником у прийнятті зважених та вірних рішень, сприяє глибшому розумінню певних явищ та має вплив на майбутні події у житті кожної людини. Ним володіє майже кожна людина, але у різній мірі. Критичне мислення можна і потрібно розвивати, особливо зараз, коли на будь-яку людину намагаються тиснути новини, плітки, різноманітні інформаційні відео та інше. Воно також у деяких ситуаціях є гарантом нашої безпеки, бо скеровує дії кожного на найкращий для нього лад. Однак, на критичне мислення, на його функціонування та розвиток мають вплив певні фактори, як і на будь-яке інше існуюче явище. Одним з таких факторів впливу може бути емоційна спрямованість людини.

Емоції міцно вплетені в наше життя, вони є своєрідною реакцією на стимули із зовні та з середини індивіда і можуть, так само як і критичне мислення, коригувати наші дії, визначати наші позиції, ставлення тощо. Емоційна ж спрямованість – це відношення ціннісне, до конкретних емоцій індивіда і те, наскільки людина схильна і прагне цих переживань, якою мірою і чином вони на неї впливають.

Актуальність дослідження критичного мислення полягає у тому, що зараз всі ми знаходимося під впливом різноманітної дезінформації, на нас намагаються впливати близькі люди, друзі, ЗМІ та інші. Події у світі сприяють тому, щоб ми відчували ще більшу палітру емоцій, ніж зазвичай, війни та природні катаклізми на будь-кого справляють враження. Тому дуже важливо дослідити емоційну спрямованість людей із різним критичним мисленням. Дослідивши це, ми зможемо збільшити опір людей до дезінформації, покращимо ефективність прийняття рішень, зробимо внесок в оптимізацію навчання та тренування критичного мислення і сприятимемо розвитку навичок адаптації до різних ситуацій що насичені емоціями різного спектра.

У даній роботі досліджується емоційна спрямованість молодих людей (20-23 років) із різним рівнем критичного мислення.

Об'єкт: критичне мислення.

Предмет: взаємозв'язок емоційної спрямованості із рівнем критичного мислення.

Мета: дослідити взаємозв'язок між емоційною спрямованістю у молодих людей та їхнім рівнем критичного мислення.

Гіпотеза: існує взаємозв'язок між високим рівнем розвитку критичного мислення та домінуванням певної емоційної спрямованості у молодих людей.

Завдання дослідження:

- 1) Дослідити та проаналізувати психологічну літературу з даної проблеми, надати характеристику критичному мисленню та емоційній спрямованості;
- 2) Дослідити критичне мислення та емоційну спрямованість молодих людей;
- 3) Порівняти емоційну спрямованість молодих людей з їхнім рівнем критичного мислення.

Завдання обумовили вибір діагностичних методик:

- 1) Методика «Критичне мислення» Л. Старкі в адаптації О. Луценко;
- 2) Методика «Діагностика емоційної спрямованості особистості» - Додонов Б. І.;
- 3) Методика «Шкала диференціальних емоцій» - К. Ізарда;

В якості методів статистичної обробки результатів використано критерій Манна-Уїтні та коефіцієнт кореляції Спірмена.

Досліджувані: 60 осіб, 26 юнаків та 34 дівчини віком від 20 до 23 років, що перебувають в Україні, без фізичних та психологічних вад, у лікуванні ніхто потреби немає, під час дослідження перебували у безпечних, комфортних та спокійних умовах. Усі досліджувані виконували завдання у першій половині дня (11:00-12:30). Юнаки та дівчата закінчили школу й зараз навчаються за різними спеціальностями, у різних університетах України дистанційно, в усіх гарні стосунки з батьками.

Практичне значення роботи криється у тому, щоб використати отримані результати для кращого розуміння молоді та для ефективної допомоги їм, при зверненні до психолога і під час їхнього навчання. Також дане дослідження сприятиме розширенню знань про критичне мислення й підніме актуальність його вивчення.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ» ТА «ЕМОЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ»

1.1. Поняття про критичне мислення та його дослідження

Мислення є базовим феноменом у житті кожної людини. Воно формується впродовж нашого дорослішання та набуває різноманітних індивідуальних якостей і особливостей протягом існування індивіда. Завдяки йому, людина може досягти величезних успіхів у будь-якій сфері, але водночас саме мислення може і перешкоджати цьому. Даний процес також може розширювати або обмежувати межі особистості, як внутрішні, так і зовнішні. Мислення - не лише розмірковування, а й велика шафа ідей, де формуються концепції, розв'язуються різні задачі та народжуються новітні підходи і погляди. Воно творчим чином поєднує у собі логіку, творчість, досвід, уяву тощо. Критичне мислення - визначає ставлення кожного окремого індивіда до оточуючого світу, впливає на всі сфери та інститути життя. У навчанні - робить людину активним учасником процесу, у професійному житті - продуктивним робітником, а в особистій сфері - креативною, самостійною і толерантною особистістю. Критичне мислення – здатність, можливість знаходити та помічати нові перспективи, розв'язувати таємниці і пізнавати свій безмежний потенціал.

Демокрит, Платон, Парменід та Сократ - були першими, хто ввів термін «мислення». Сократ більше звертав увагу на сам шлях пізнання, який приведе людину до істини, а саме - метод пізнання. Філософ створив евристичний метод, де учень пізнає сам себе, а викладач лише підштовхує до активності пізнавальної. Парменід розумів даний феномен як спосіб пізнання, який спрямовує до істинності. Арістотель, вивчаючи даний процес, започаткував науку про мислення - логіку, створивши закони мислення та його форми [3].

Мислення – це складна та багатофакторна структура, суб'єктивний і діяльнісний психічний процес, що втілює себе у часі, просторі та з певною швидкістю

[10]. Тлумачення ознак, властивостей та інших характеристик даного процесу – різняться залежно від школи і напрямку вчених. За думкою представників асоціативного напрямку, мислення є образним процесом, що накопичує асоціації. А біхевіоризм стверджував, що мислення не є процесом, а лише належить до особливої поведінкової сфери. На відміну від цього, психоаналітики у мисленні виокремили протистояння мотивів та проблеми, що із цим пов'язані. Процес мислення має три етапи, що можуть йти одне за одним або відбуватися паралельно, також можливе повернення особистості до вже пройденого етапу. Перший – розбивається ще на декілька етапів і називається початковим. Він є найвідповідальнішим та тим, що організує, направляє людину. До нього входить: зіткнення з проблемою, її прийняття особистістю та постановка завдання. Другий етап – розв'язання задачі, процес, що має різну тривалість та успішність. Він містить у собі способи мислення, що складаються з операцій та прийомів, потім відбувається їхній перебір або сортування, а наприкінці – контроль, упорядкування та організованість цього процесу розв'язання. Третій – фінальний етап, на якому проблема або задача вирішується чи відбувається перехід до попереднього етапу [23]. За думкою інших дослідників, виокремлюють такі етапи, як: планування та проектування, оцінка та розуміння.

Відповідно до зазначеного, існують і різні класифікації видів мислення. Дуже часто, дослідники створюють «парні» класифікації, які базуються на протилежних, ознаках, що доповнюють або виключають одне одного [6]. І. Кант виділив: формально-логічне\діалектичне, конкретне\абстрактне, практичне\теоретичне. Базовими прийомами цього процесу, за його думкою, є аналіз та синтез. Також науковці виділяють мислення за характером задач та завдань, що виконуються людиною, а саме: теоретичне та практичне. Потім, за способом: наочно-дійове або предметно-дійове, наочно-образне, поняттєве та логічне. За рівнем оригінальності та новизни виділяють репродуктивне або відтворювальне, творче або продуктивне. І на останок, за функціями мислення розділяють на творче та критичне [3]. В Америці, дивлячись на функціональне призначення, виокремлювали критичне та творче мислення. Результатом останнього було «створення» чи відкриття докорінно нового, удосконаленого рішення певної задачі, а критичний тип розглядався в якості

перевірки наданих варіантів рішення із ціллю визначення області їхнього впровадження, застосування. Таким чином, мета творчого типу – створити новітню ідею, а критичного – знайти та проаналізувати помилки, ризики та недоліки [15].

Багато-хто з експертів відзначає, що мислення є критичним лише у тому випадку, коли воно має свою унікальність та індивідуальність. Індивід має мислити без допомоги когось або чогось і вирішувати всі складні задачі. За теорією Карла Поппера, всіляке знання в усіх випадках, буде пов'язаним зі знаходженням істини та вирішенням помилок, безпосередньо здійснюючи критикую теорій і припущень, що можуть належати як індивіду, так і стороннім людям. Критичне мислення не в усіх випадках є цілковито неповторним та унікальним: ідея чи думки сторонньої особистості можна вважати за свої висновки, так як це у деяких ситуаціях, є підтвердженням обраної позиції у певній справі чи питанні [1]. Деякі психологи, розуміють критичне мислення як своєрідну особливість розумової діяльності, що багато у чому зумовлена саме характером певної задачі або питання, що постає перед індивідом у самому процесі пізнання якоїсь сфери чи діяльності. Якщо розглядати більш наближені до сучасності тлумачення, то професор Колумбійського університету М. Ліпман розумів критичне мислення як вміння думати або розмірковувати. Поняття критичного типу мислення несе за собою те, що особа, яка його використовує, повинна переконатися у логічній ідеальності, фактичній аргументації та ціннісній доречності різноманітних знань. Цей спосіб мислення розглядається як протилежність до догматичного або іншими словами, шаблонного, стереотипного типу мислення [17]. Бездоганне вміння мислити критичним чином – здійснює вагомий вплив на відкриття та розвиток у більшості сферах нашого життя, а також воно може захищати людину від впливу пропаганди як телевізійної, так і від тієї, що може йти від близьких людей. Уперше, «критичне мислення» з'явилося у праці філософа Дж. Дьюї у 1910 році – «Як ми думаємо».

Важливість вдосконалення серед населення саме даного типу мислення, визначається властивостями інформаційного простору, суспільства, що змінюються кожного дня у різних кутках планети. У суспільстві, інформація отримує нові якісні функції та якості. Саме тому, людям потрібно вдосконалювати не лише техніку та

різноманітне обладнання, а й займатися розвитком кожного окремого індивіда, у томи числі і його мисленням. За думкою фахівця, Р. Паула, у не такій вже й далекій часовій перспективі, головним або визначним ресурсом буде не сама інформація, а продуктивність та ефективність її аналізу. Тому, навичка аналізувати інформацію буде цінитися, і, згідно з цим, вміння та рівень критичного мислення стане ключовою ланкою для досягнення успіху та безпеки у сучасному інформаційному просторі [25]. Ще однією мотивацією до вивчення та вдосконалення серед населення критичного мислення, є його вагомий вплив на життя та розвиток саме демократичного суспільства. У даному середовищі визнано, що можливість, здатність та готовність аналізувати ситуації критичним чином мають вирішальне значення. Так як, цивілізований діалог являє собою природний спосіб взаємодії двох або більше особистостей щодо питань і завдань, які торкаються їхніх загальних інтересів, критичне мислення стає найнеобхіднішою передумовою досягнення успіху у демократичному устрої.

На сьогодні, виокремлюють наступні визначення «критичного мислення» або характеристики особистості, яка володіє помітним рівнем критичного мислення: 1) Підхід, в якому робиться акцент на вмінні самостійно формулювати твердження або думки та доречно їх обґрунтовувати. Індивід вміє в письмовій або словесній формі надавати інтерпретацію та підкріплює свої твердження аргументами, теж саме стосується й критики аргументів інших людей [11]. 2) Особистість самостійно керує, спрямовує, дисциплінує мислення, метою якого є розвиток процесу міркування на найвищому рівні, в якому також присутня відкритість до нового. 3) Критик повністю розуміє ціль та задачі, що актуальні для нього у відповідний проміжок часу. Він може піддавати сумніву певні факти та аргументи, певну інформацію, тяжіє до розуміння й присутності логіки в роздумах, часто та регулярно користуються інтелектуальними нормами для покращення своїх розумових навичок [21]. 4) Здійснення оцінки та проведення аналізу міркування задля його покращення та розвитку. Критик задає влучні та справжні запитання, здійснює збір та оцінку необхідної інформації, що потім втілюється у висновки, також ця людина не остерігається труднощів, а приймає їх та вирішує. Таким чином, можна виокремити наступні принципи та властивості

критичного мислення: удосконалення себе, усвідомленість, автономність, рефлексивність, спрямованість до мети, аргументованість, контроль, організація себе [17].

На формування критичного мислення у людини впливає велика кількість чинників, як психічні, так і фізичні, зовнішні та внутрішні. Щоб в індивіда розвинулось критичне мислення, його потрібно забезпечити наступною системою вимог: 1) сформулювати освітні цілі (мотивація), що передбачає створення задачі, яка є проблемною; 2) застосовувати навчальний інструмент, що містить у собі принципи критичного мислення; 3) зміст навчання, наповненням якого виступає комплекс проблемних задач, що буде починатися із простих питань і поступово закінчуватися дуже складними; 4) навчальний метод, що передбачатиме регулярне залучення ситуацій обрання рішення, дій тощо; 5) навчальна форма, що передбачатиме спілкування, діалог під час вирішення вище зазначених ситуацій; 6) контроль, що матиме на меті вирішення складних питань, письмовим чином, і роботу у групі з індивідуальною рефлексією; 7) підхід до навчання, що підштовхує учня до виправлення помилок, таким чином навчаючи його і надаючи простір для експериментування.

Критичний тип мислення входить у загальну структуру мислення в процесі пізнання, являє собою вищий щабель та є важливим компонентом. Загалом, до структури мислення належить загальне, предметне (математичне, мовне тощо) та критичне. Кожен рівень тягне за собою попередній [10]. Загальне – являє узагальнений процес обробки отриманої інформації. Предметне – обробка інформації, отриманої з певного предмета, за допомогою спеціальних методів наукового дослідження, насичене знаннями предметного та методологічного характеру. Критичне - контроль за ходом двох попередніх типів мислення, їхнє покращення. Критичне мислення складається з когнітивно-практичного, емоційно-вольового та особистісно-мотиваційного компонентів. До когнітивно-практичного відноситься обізнаність у сенсі та сутності критичного типу мислення, вміння ретельно обробляти проблему, вміння без надлишкового спрощення узагальнювати ті чи інші речі та поняття, правильне використання термінології, навичка аргументації, вміння

знаходити альтернативи, володіння можливістю пригальмовувати або затримувати мислення і його гнучкість. Емоційно-вольовий компонент містить у собі цікавість і наполегливість, автономність, хоробрість, ініціатива, витривалість, вміння піддати сумнівам речі, що визнані більшістю, вміння оцінювати, саморегулювання та відмова від стереотипізації, рефлексія. Особистісно-мотиваційний компонент же передбачає сприйняття критичного мислення як важливої, цінної якості спеціальності або професії, установка, що мотивує на застосування даного типу мислення, потяг до професійного зростання, навички комунікації толерантність [18].

До операційного блоку даного типу мислення входять такі складові як: розуміння проблеми та наявність взаємозв'язку між спірними моментами, аргументація – спиратися та обирати лише доказові, відповідні та ті, що не виключають одне одного факти; виявляти антитези; відзначати те, що суперечить власній думці та фактам; оцінювання і порівняння різних думок, об'єктів та предметів дослідження з конкретною системою цінностей; усвідомлення та знання наявних меж, що матимуть вплив на висновки; використання різноманітних критеріїв, обирати один з існуючих варіантів; врахування фальсифікації, узагальнення; створення гіпотез та висновки [16]. Вирішення специфічних практичних завдань (формулювання висновків, вірогідна оцінка, прийняття варіанту дій тощо) – основна функція критичного мислення. Спірні моменти для даного типу мислення являються своєрідними каталізаторами, а вже само вирішення ситуації, її розв'язок, буде впливати на засвоєння компонентів критичного мислення. У людини потреба в даному типі мислення може виникнути у тому випадку, коли вона зустрінеться, вічна-віч, із важкою ситуацією вибору, що в свою чергу, буде потребувати детального аналізу. Даний вид міркування відрізняється від інших тим, що сам процес перебігу в нього – не стереотипний, нестандартний, немає певних шаблонів і відсутній готовий універсальний зразок розв'язку [17].

Критичне мислення, як і будь-який інший вид мислення, здійснюється на різних умовних порядкових рівнях. Першим рівнем є операційний, його призначення полягає у розумінні певного предмета та виконанні дій з ним за допомогою інтелектуальних алгоритмів і систем, які потрібні для розв'язання завдань. Даний

рівень пов'язаний із довготривалою та оперативною пам'яттю. Другим рівнем є предметний, що призначений для розуміння важких ситуацій, виокремлення суттєвих умов та категоризацію змістовних характеристик у поняттєву систему та метаморфози відповідних понять для подальшого розв'язку актуального питання. Третій рівень – рефлексивний. Він передбачає рефлексію інтелектуального характеру, тобто розуміння процесу мислення як певного комплексу власних вчинків та дій, їх сутнісний ґрунт, погляд зі сторони на власну інтелектуальну активність. На цьому рівні індивід відмічає важливі етапи пошуку, намагається усвідомити їхню сутність у розв'язку проблемного питання, здійснюється оцінка тактик, що використовувалися та створюється передбачення на майбутнє, створюються нові шляхи майбутнього пошуку та розробляються наступні дії. Четвертим рівнем є особистісний. Він проявляється у появі потягу, мотивації діяти у заданому напрямку, щоб вирішити проблемне питання. Відповідає за спроби вирішення протиріч якомога продуктивніше, на цьому рівні відбувається пошукова діяльність, переоцінка ресурсів, проявляються вольові якості, контроль і самодисципліна для руйнування всіх перешкод, що супроводжують вирішення проблемної задачі. Даний рівень відрізняється від інших – самоорганізацією. Усе зосереджено на проблемі інтелектуального характеру, до якої особистість за допомогою власних особливостей, підбирає тактику розв'язання, враховуючі наявні можливості та ресурси. П'ятий рівень – комунікативний. На цьому рівні здійснюється осмислення рішень у взаємодії з іншими людьми, включаючи тези та роботу з аргументами, що суперечать власним. Слід додати, що два перших рівнів – сприяють реалізації функцій змістовного характеру, а решта – регулюють та відповідають за смислову частину мислення [14].

Коли індивід стикається з проблемою або задачею, яку потрібно вирішити, його процес критичного мислення відбувається у декілька етапів. На першому етапі, як вже зрозуміло, людина або створює проблему, або стикається з нею. Тут буде залучений особистісний рівень мислення та рефлексивний, а результатом, що буде свідчити про кінець даного етапу, стане розуміння індивідом задачі. На другому етапі, людина намагається вирішити всі складнощі, використовуючи наявні у неї знання, у яких можлива прогалина, та предметні способи дій. Тут вже пущені в дію предметний та

операційний рівень. Наступним етапом, що є вирішальним, відбувається зміна організації методів дій та знань, створюється інша точка зору з новими підходами і закінчується все «прозрінням». Тут залучені такі рівні як рефлексивний та особистісний. На останньому етапі, знайдене рішення та результати аргументуються, що вимагає залучення всіх рівнів мислення [16].

Щоб розвинути критичне мислення у людини, слід діяти рівномірно, крок за кроком. Зазвичай, виокремлюють 4 рівні розвитку. На найнижчому рівні, початковому, вчать висловлювати та формувати елементарні оцінні роздуми, на базі прямого погляду на об'єкт. Потім, відбувається висловлення протилежних і свідомо відхилених точок зору на вирішення проблемного питання, далі шукають найбільш оптимальне рішення. На третьому рівні, розкривають недоліки твердження, шляхом поступового виявлення суперечностей даного висловлення із низкою широко визнаних принципів та тез. На останньому, четвертому рівні, відбувається глибокий та багатосаровий аналіз проблеми або явища, обмірковується все, що може мати вплив на рішення та наслідки. Саме це і є вищим рівнем критичного мислення [3].

Таким чином, на сьогодні, не існує одного чіткого визначення терміну «критичне мислення». Частіше за все, воно трактується як тип мислення, що входить у його загальну структуру, включає у себе прийняття добре проаналізованих та самостійних рішень. Критичне мислення можна розвинути як у дітей, так і у дорослих, але у всіх свої особливості. Воно містить у собі когнітивно-практичний, емоційно-вольовий та особистісно-мотиваційний компонент. Основною задачею даного типу мислення є вирішення специфічних практичних завдань. Умовні рівні перебігу: операційний, предметний, рефлексивний, особистісний, комунікативний.

1.2. Дослідження емоційної спрямованості у психології

Кожне створіння на Землі є унікальним та неповторним, людина не є виключенням. Окрім особливостей анатомічних, в кожній особистості наявні комплекси індивідуальних психологічних властивостей, що відрізняють або споріднюють нас. Це стосується й наших емоцій, які переплітаючись немов

павутиння, наповнюють наше життя різними фарбами, впливають на дії, думки та стан. У тому числі завдяки ним ми пізнаємо дійсність, визначаємо до неї ставлення, обираємо пріоритети та цілі. З їхньою допомогою людина вступає у взаємозв'язок з іншими, знаходить друзів та ворогів, створює свою сім'ю. Без емоцій, не було б таких рис як милосердя, людяність, турботливість, щирість тощо. Неосвіченій людині, вони можуть здатися лише внутрішнім відгуком на події довкола, але це лише один аспект із безлічі. На додаток, деякі сприймають їх як власну чи чужу слабкість, звісно, що це хибна думка. Адже емоції здатні мотивувати нас на досягнення та розвиток, надихати та спонукати до захисту близьких людей і власних пріоритетів. У наш час, і досі проблема емоційної сфери особистості не є досконало дослідженою – існує велика кількість теорій, визначень, різняться у кожного дослідника погляди на роль та функції емоцій.

Емоції почали привертати уваги ще за часів Стародавньої Греції, ними цікавився Платон, Аристотель, стоїки та інші. Одним із найбільш відомих експертів у даній сфері ближче до нашого часу, є Чарльз Дарвін, доволі велика кількість вчених відштовхувалася у своїх дослідженнях саме від його постулатів. У 1872 році він опублікував власну працю, де висвітлив прогресування у розвитку процесів емоційної сфери. На думку науковця, емоції у людини ґрунтуються на раніше існуючих у неї реакцій, які були сформовані під час боротьби за життя у світі тварин [13]. З часом з'являлися й інші точки зору, наприклад, теорія когнітивного дисонансу, творцем якої є Л. Фестінгер. Вона базувалася на тому, що у разі відповідності реальності думкам або очікуванням, людина відчуватиме позитивні емоції і навпаки, при невідповідності – негативні. Певної схожої із Чарльзом Дарвіном думки, притримувався і Керол Ізард, праця якого сформувався на фундаменті результатів біологічної еволюційної динаміки різноманітних процесів. Учений вважав емоції – складним явищем, що містить у собі купу взаємозв'язків із іншими процесами і саме по собі є розгалуженою системою, що охоплює інші феномени нашої особистості та організму. Його диференціальна теорія наголошує на існуванні у людини декількох базових емоцій, що у поєднанні одне з одним утворюють решту емоцій. Основні емоції складають базову систему мотивації життя, при чому кожна емоція має свій особливий

компонент, який інтерпретується певним видом переживання. Відповідно даній теорії, базові емоції мають вплив на різні сфери життя. Вони взаємодіють із різноманітними процесами, такими як гомеостаз, діяльність особистості, та скеровують їх, але і останні мають вплив на них, це двосторонній зв'язок [19]. Інший німецький дослідник, Я. Плампер, наголошував на соціальній залежності, генетичності, незмінності, фізіологічності емоцій. Він вважав, що вони створювалися впродовж людської історії і є запрограмованими біологічно в кожному з нас.

Емоції являються динамічним способом переживання організмом його існування. Вони не є постійними, тривають не дуже довгий проміжок часу, виникають на базі більш стійких почуттів. Іншими словами, вони є певним видом переживання деякого почуття. Дехто з науковців дотримується думки, що кожна емоція складається з п'яти компонентів, до яких належать: розумове оцінювання, тілесні ознаки, спонукання до діяльності, індивідуальний спосіб переживання емоції після її появи та експресія. Певні емоції зумовлені, деякою мірою, результатом соціальних впливів, іншими словами, панівною мораллю в оточенні, правами, цінностями тощо. Емоції на фізіологічному рівні, з'являються через первинну активацію частин мозку, що відповідають за емоційність. Певні ділянки при збудженні зумовлюють позитивні емоції, а інші – негативні. Чим сильніша емоція, тим більший зовнішній та фізіологічний прояв вона матиме. Наприклад, при відчутті дуже сильного страху, людину може «паралізувати», а в іншому випадку, вона навпаки почне дуже активно діяти на всіх рівнях, стаючи швидкою, уважнішою тощо. Загалом, емоції – важке явище та процес, що відбувається на рівні корково-підкіркових частин головного мозку [12].

Емоціям притаманна універсальність, адже незалежно від культури, часу, релігії або статті – всі люди здатні відчувати, проживати їх. Емоція характеризується динамічністю, бо може змінюватися доволі швидко і в деяких випадках, навпаки, залишатися з особистістю на певний час. Їм притаманна домінантність, одна емоція може пересилювати іншу. Наприклад, при втраті близької людини, особистість відчуває горе, з плином часу, вона може почути якийсь смішний жарт, відчути веселість, але вона швидко буде пригнічена емоцією, що пов'язана із вищезгаданою

подією, індивід навіть не помітить це. Також тут наявна можливість накопичення, наприклад, людина на роботі відчувала гнів через надане завдання, увечері вона пішла з друзями до ресторану і хтось випадково штовхнув її. У такому разі, впродовж робочого дня гнів накопичувався, у закладі харчування він збільшився через необачність прохожого чи самої особистості і частіше за все, у таких випадках емоція виплескується назовні, для зняття напруги. Виходячи із зазначеного, впливає ще одна властивість емоцій – зміцнення, коли через якийсь випадок, слова чи думки, вони посилюються [2]. Їм властива і суб'єктивність, адже кожна особа має унікальну психіку та відповідно реагує на щось. Наприклад, одна й та сама подія в однієї людини викликати радість, а в іншої сум чи гнів. Те ж саме буде стосуватися й інтенсивності емоції у різних людей під час однієї і тієї ж ситуації. Їм властивий також і механізм зараження, наприклад, якщо один із друзів відчуває сум, то він може передатися і решті компанії. Дана особливість добре спостерігається у натовпі, коли декілька людей демонструють гнів або страх, то скоріш за все, це «заразить» інших [22]. Емоції мають вплив на адаптацію особистості, допомагаючи їй пристосуватися до змін навколишнього та, часом, внутрішнього середовища. Наприклад, в університеті студент відчуває напругу через новий колектив та умови. Емоції, в даному випадку, слугуватимуть сигналом, де і що саме не так, після аналізу свого самопочуття та зовнішніх обставин, людина складе план дій і почне поводитись відповідним чином. Їм характерна пластичність, сум може зробити метаморфозу з часом, зміною обставин - стати гнівом, трансформуватися у втому тощо або одна й та сама емоція може характеризуватися позитивно в одного і негативно в іншого. Емоції впливають і на нашу пам'ять, бо утримуються там на довгий час, звісно, якщо психіка особистості не витісняє їх при певних умовах. Наприклад, всі ми навіть через 10-15 років можемо пам'ятати якійсь дуже радісний дитячий спогад, або якщо людина дуже злякалася собак, то вона буде їх потім уникати, згадуючи як на неї напала вівчарка. Також вони можуть переноситися на об'єкт чи іншу людину. Наприклад, жінка відчуває гнів через «невдалий» ранок, а ввечері вона переносить цю емоцію на крісло, вдаривши його або штовхнувши з усіх сил. І на останок, їм властива іррадіація, коли емоції, що були спричинені чимось конкретним – поширюються на все інше [20].

Український і канадський діяч, Т. Томашевські виділив стадії перебігу емоцій, виокремивши: 1) етап кумуляції, коли все нагромаджується; 2) етап, коли відбувається сплеск, вибух; 3) на третьому етапі зменшується напруга, через попередній «викид» надлишку емоцій; 4) згасання емоції [2].

Класифікацій емоцій існує велика кількість. За полюсами чи приємністю виділяють позитивні та негативні. Позитивні – зумовлюються узгодженістю норм особистості, її внутрішнього світу, бажань та зони комфорту із дійсністю. До таких емоцій належать: радість, захват, задоволеність, ніжність, довіра, вдячність, полегшення тощо. Негативні – виникають при неузгодженості дійсності із особистісними параметрами людини. До таких емоцій належить: горе, гнів, заздрить, ревність, нудьга, сум, відчай, страх та інші. Якщо розглядати емоції за рівнем збудження, то розрізняють астенічні та стенічні. Астенічні – пасивні та частіше за все, не супроводжуються ніякими діями, ослаблюють особистість. До таких емоцій належить: туга, страждання, зневіра тощо. Стенічні – сприяють підвищеній активності особистості, спонукають її до дій і надають сил. До таких емоцій відноситься: веселість, радість, впевненість та інші [19]. Також є доволі відомим поділ емоцій на вищі та нижчі. Вищі – більш розвинені, глибші, пов'язані із самосвідомістю, духовністю та емпатією. До них належить: співчуття, кохання, піднесення тощо. Нижчі – пов'язані із інстинктами та потребами організму, важливі для фізичного виживання. До них належать емоції, що пов'язані чи супроводжують відчуття голоду, спраги та інше [4]. Також, за цим типом виокремлюють змішані емоції, які в залежності від індивідуальних особливостей людини, будуть спонукати її до активності чи навпаки. Слід додати, що емоції також розділяють за явищами, наприклад, альтруїстичні – базуються на потребі допомагати іншим, комунікативні – на ґрунті жаги спілкування, глоричні – на основі бажання мати славу та власної поваги, праксичні – пов'язані із фахом чи роботою, пугнічні – боротьба та ризику, гностичні – пов'язані із пізнанням і визначеністю, гедоністичні – духовний та фізичний комфорт, романтичні, акизитивні й естетичні [9]. Згаданий вище, К. Ізард, виділяв фундаментальні емоції, що відрізняються від решти тим, що мають свою особливу міміку та пантоміміку, індивідуальний процес появи. До них дослідник

відносив: інтерес-хвилювання, гнів, радість, горе – страждання, презирство та відразу, страх і подив, сором та вину.

Емоції виконують у нашому житті чотири основні функції. Перша – сигнальна, яка є своєрідним відгуком на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі. Пізнавальна – так як, емоції дуже часто працюють разом із іншими системами, процесами, то вони можуть спонукати особистість до пізнавальної діяльності та активності. Мотиваційна функція полягає у тому, що вони забарвлюють результати наші та існуючу діяльність, тим самим підштовхуючи нас щось робити або навпаки. Емоції надають людям ресурс та енергію, якщо під час активності вони відчують позитивний спектр. Четверта функція, регулятивна – впливають на інтенсивність активності та деякі процеси психіки. Якщо ми відчуваємо негативні емоції, то можемо неякісно виконувати завдання, щось прослухати чи не помітити, переплутати тощо [5]. Також деякі дослідники виокремлюють функцію оцінювання, тобто емоції дуже часто визначають полюс впливу певного фактору у конкретній ситуації. Виділяють і підкріплюючу функцію, як згадувалося раніше, емоційні події набагато краще і на довше запам'ятовуються особистості. Слід згадати, ще одну функцію емоцій – комунікативну, за допомогою якої ми через вербальні та невербальні засоби передаємо своє ставлення до когось або чогось, можемо передавати наші переживання, краще розуміємо інших, встановлюємо тісні взаємовідносини.

Щодо розвитку емоцій у людини, то за науковими джерелами, вже перший плач дитини вважається їхнім проявом. Таким чином, вони з'являються у ранньому дитинстві й супроводжують нас до останнього подиху [12]. Відмінності в емоціях серед представників різної статі досліджувалися вже довгий час, але результати є суперечливими. Так, деякі експерименти виявили, що чоловіки є більш стриманими, ніж жінки. Ще одне дослідження виявило різницю у вираженні емоції – більшості жінкам властива емпатія, турбота та співчуття, тоді як чоловікам – гнів та агресія. Отримані результати – суперечливі, адже можуть бути зумовлені особливостями культури, виховання тощо. Деякі джерела зазначають, що у нашій психіці емоції проявляються у вигляді емоційних реакцій та в емоційних станах. Перші – недовготривалі та є логічними реакціями, як наприклад, страх через раптовий гучний

звук. До них відносять афекти, які є недовготривалими та сильними реакціями, які змінюють людину на короткий проміжок часу та домінують над самоконтролем, самоаналізом, мораллю та рештою сфер. Під час афекту, індивід здатний серйозно травмувати іншу людину, якщо психіка інтерпретує її як загрозу. Емоційні реакції – ґрунтуються на засадах потреб людини. Стани – займають більший проміжок часу, більш постійні, вони тягнуть за собою метаморфози тону нервово-психологічного. До них відносять фрустрацію, настрій тощо. Фрустрація часто характеризується втратою орієнтації у ситуації чи справі, дезорганізацією, відсутністю активності та діяльності. Настрій – впливає на всю поведінку та думки людини, в більшості випадках, зумовлений домінуючими емоціями особистості в конкретний проміжок часу. Слід пригадати, що більшість людей плутають почуття та емоції. Перші – є лише демонстрацією тривалого оцінювального відношення [7].

Емоційна спрямованість у більшості випадках, розуміється через пануючі в особистості емоції, потяг до конкретного виду переживань. За її допомогою, можна визначити рівень значущості кожної емоції та їхнього комплексу для людини, у тому числі прослідкувати яке місце вони посідають у житті певного індивіда. Дехто прирівнює емоційну спрямованість до цінностей емоційної сфери, що визначають шлях та мету активності людини, мотивують її. Так, наприклад, позитивні емоції сприяють відповідній спрямованості і можуть обумовлювати вибір індивідом лише тих занять, котрі йому приносять задоволення. І навпаки, особистість з позитивною емоційною спрямованістю може уникати ситуацій, які супроводжуються негативом.

Таким чином, емоції та їхня спрямованість – не є досконало дослідженими. Емоції – складний і динамічний, непостійний спосіб переживання організмом його існування, мають еволюційну базу. Їхні компоненти: оцінювання, тілесні ознаки, потяг до дії, індивідуальний спосіб переживання, експресія. Емоціям характерна: універсальність, динамічність, домінантність, накопичення, зміцнення, суб'єктивність, зараження, вплив на адаптацію, пластичність, вплив на пам'ять, перенос, іррадіація. Їхні стадії перебігу: нагромадження, сплеск чи вибух, зменшення напруги, згасання. Їх класифікують за: полюсами чи приємністю, рівнем збудження, вищі або нижчі та змішані, явищами (альтруїстичні, комунікативні, глоричні,

практичні, пугнічні, гностичні, гедоністичні, романтичні, акизитивні, естетичні), фундаментальні. Функції: сигнальна, пізнавальна, мотиваційна, регулятивна, оцінювальна, підкріплююча, комунікативна. Вони проявляються у вигляді емоційних реакцій та станів. Емоційна спрямованість - пануючі в особистості емоції, потяг до певного виду переживань, часто прирівнюється до цінностей емоційної сфери, орієнтацій, що визначають шлях та мету активності людини.

1.3. Взаємозв'язок критичного мислення та емоційної спрямованості

Останнім часом, набуває популярності, особливо у західній психології, тема критичного мислення та його зв'язок із різноманітними явищами. Сам феномен має давню історію, але ретельно почав вивчатися лише зараз. На це є декілька причин, одна з яких – придушення розвитку критичного міркування, адже були часи, коли прагнули до «слухняного» народу, який не аналізував інформацію, а просто виконував необхідні дії на користь держави і не ставив би зайвих питань. Наразі, західні вчені ретельно вивчають даний феномен у зв'язку із освітою, творчістю, емоціями тощо. Україна також крокує цим напрямком, але поки що робить акцент саме на розвитку рівня критичного мислення. Створюються різноманітні курси, проводяться майстре-класи та адаптуються відповідні методики.

Дане емпіричне дослідження зможе трохи розширити межі відомого про критичне мислення й емоційну спрямованість індивіда. Воно може стати незначним кроком уперед, як і при підтвердженні гіпотези, так і при її спростуванні, а також, можливо, надихне науковці на розвиток даної сфери досліджень та створення або адаптацію відповідного методологічного інструментарію на території України.

Науковцям із Туреччини, вже вдалося дослідити, що налаштованість на критичне міркування у вихователів та вчителів сприяє кращому рівню навчальних досягнень [26]. Інші іноземні фахівці, аналізували роль емоцій під час навчання, і з'ясували, що вони згладжують безпосередній зв'язок рівня здобутих знань та інтелектуальних здібностей, до яких входять компоненти критичного мислення [24]. Н. Еліас й М. Фуко, розглядали у своїй праці концепт критичної емоційної

рефлексивності в освіті. Дослідники дійшли висновку, що даний феномен позитивно впливає на всіх учасників навчання і рекомендують його застосовувати якомога частіше. Науковцям із США, вдалося виявити зв'язок позитивної спрямованості емоцій на критичне міркування і поведінку студентів [27]. Серед українських науковців виділяється О. Г. Мельник, що спростовував безліч стереотипів відносно того, що ірраціональна (емоційна) та раціональна (розумова) – ворогують та борються одне з одним. Він займався теоретичним дослідженням зв'язку емоційного інтелекту із критичним мисленням. У своїй роботі він наголошував на тому, що критичне мислення є комплексом головних когнітивних систем емоційного інтелекту. Воно надає емоційному інтелекту раціональний фундамент [8]. Загалом, існує вже багато праць, що прямо або опосередковано досліджують взаємозв'язок критичного мислення та емоційної спрямованості, але так як інтерес до цього з'явився лише нещодавно, то кількість робіт буде лише зростати.

Критичне мислення – науковий вид міркування, що передбачає аналіз, оцінювання, організацію, систематизацію тощо. Емоційна спрямованість – напрямок переживань, цінностей та орієнтацій індивіда. Емоції впливають на всі сфери нашого життя, на нашу поведінку, дії, взаємозв'язки, орієнтації. Критичне мислення ж передбачає специфічний процес міркування, на який матиме вплив емоційна спрямованість людини, адже остання може слугувати маркером того, що нам привабливо, а що ні, який варіант найкращий тощо. Наприклад, в індивіда гедоністична спрямованість, яка включає у себе відчуття комфорту на всіх рівнях. У даному випадку, використовуючи свої когнітивні здібності, людина буде намагатися вирішити певні складнощі, які можуть перешкоджати її відчуттю комфорту. Іншим прикладом може бути ситуація, коли в особистості комунікативна спрямованість. У такому разі, індивід за допомогою критичного мислення може створювати собі події та ситуації, які б забезпечували його необхідною комунікацією з іншими. Загалом, як критичне мислення, так і емоції супроводжують будь-яку здорову особистість впродовж усього її життя. Ми кожного дня про щось думаємо, щось відчуваємо, відповідно до цього діємо і будуємо власне життя. Тому, такі феномени як критичне мислення й емоційна спрямованість крокують поруч одне з одним.

Отже, дослідження, що пов'язані із критичним мисленням, емоціями та їхньою спрямованістю – лише починають набирати популярність у західній психології, Україна ж тільки розпочала даний шлях. Більшість іноземних досліджень підтверджують ідею про те, що когнітивна сфера та її компоненти пов'язані із складовими емоційної сфери, мають вплив одне на одного й у співпраці - скеровують індивіда у потрібному йому напрямку, визначаючи його рішення, цілі і дії. Складність та багатогранність зазначених сфер тільки підвищують значущість їхнього подальшого дослідження, на що і спрямована дана робота. Інформація про наявність чи відсутність взаємозв'язку між емоційною спрямованістю та рівнем критичного мислення спонукатиме інших до подібних досліджень. Вона підніме важливість не тільки у створенні методів щодо способів підвищення рівня критичного мислення, а й сприятиме зростанню кількості методів, що визначають його рівень сформованості у людини.

Висновки до I розділу:

1. Мислення – важкий у дослідженні, складний і багатовекторний суб'єктивний конструкт, активний процес психіки. Критичний вид мислення представляє собою самостійний, науковий, нешаблонний та аналітичний тип мислення, що входить до його структури. Його принципи та властивості: самовдосконалення, усвідомленість, незалежність, рефлексивність, доречність, цілеспрямованість, аргументованість, самоорганізація та контроль. Воно знаходить та аналізує похибки, плюси і мінуси, зважає можливі труднощі. Чинники впливу на формування критичного мислення: зовнішні, внутрішні, психічні та фізичні. Компоненти: когнітивно-практичний, емоційно-вольовий, особистісно-мотиваційний. Рівні перебігу: операційний, предметний, рефлексивний, особистісний, комунікативний. Основні функції: формулювання заключень або підсумків, оцінювання, погодження способів дії, аналіз, аргументація – розв'язання практичних завдань. Гендерних відмінностей у формуванні та розвитку критичного мислення – не спостерігається. Формується ще з дитячих років і здатне покращуватися, якщо цілеспрямовано цим займатися, протягом життя, але у похилому віці вже можуть виникнути певні труднощі.

2. Емоції – різний в активності, суб'єктивний спосіб переживання особистістю дійсності, її оцінка та маркер подій. До їхнього внутрішнього наповнення відносять: оцінювання, тілесні ознаки, потяг до дії, індивідуальний спосіб переживання, експресія. Властивості: універсальність, динамічність, домінантність, накопичення, зміцнення, суб'єктивність, зараження, вплив на адаптацію, пластичність, вплив на пам'ять, перенесення, іррадіація. Етапи: нагромадження, сплеск або вибух, зменшення напруги, згасання. Класифікація емоцій здійснюється за: полюсами чи приємністю (позитивні, негативні), рівнем збудження (астенічні, стенічні), вищі або нижчі та змішані, явищами (альтруїстичні, комунікативні, глоричні, праксичні, пугнічні, гностичні, гедоністичні, романтичні, акизитивні, естетичні), фундаментальні. Функції: сигналізують, пізнають, мотивують, регулюють, оцінюють, підкріплюють, впливають на комунікацію. Вони проявляються у вигляді емоційних реакцій та станів. Емоційна спрямованість - пануючі в особистості емоції, потяг до певного виду переживань, часто прирівнюється до цінностей емоційної сфери, орієнтацій, що визначають шлях та мету активності людини.

3. У період інформаційного «вибуху», яким є наш час, дослідження критичного мислення та його взаємозв'язків із різними явищами має неабияке значення. Більшу частину нашої історії, розвиток критичного мислення серед простої маси населення – придушувався, але вже зараз, у західній психології почало набирати обертів дослідження даного напрямку. Дослідження взаємозв'язку критичного типу мислення та емоційної спрямованості особистості буде розширювати межі вже відомого, надихнуть інших фахівців долучитися до аналізу даних феноменів, а отримана інформація допоможе суспільству краще адаптуватися до умов нашого часу. Обидва явища мають тривалий вплив на діяльність кожного індивіда в усіх сферах його життя, доволі відомою є боротьба «розуму та емоцій», до яких і входять критичне міркування й емоційна спрямованість. Саме тому дуже важливо надати їм потрібну увагу в науці. Науковці із Туреччини, США, України, Європи та Східних країн вже підтверджують гіпотези стосовно того, що складові розумової і емоційної сфер – взаємопов'язані і разом зумовлюють дії, орієнтації, думки, рішення та поведінку людини у певному напрямку.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

2.1. Характеристика методів дослідження та вибірки

Напочатку, було обрано та співузгоджено тему кваліфікаційної роботи, потім здійснено визначення предмета та об'єкта, завдань та гіпотези даного дослідження. Надалі, було складено план, відповідно до якого розпочалася робота.

Першим кроком, спираючись на обрані наукові джерела, було здійснено опис явищ «критичного мислення» та «емоційної спрямованості». На цьому етапі, здійснено розгляд теорій, праць та досліджень психологів, філософів, психіатрів із різних часових проміжків, щодо проблеми критичного мислення та емоційної спрямованості. Потім, було здійснено опитування, яке дозволило виділити групи із високим та середнім рівнем критичного мислення. Групи у подальшому, було порівняно за їхніми результатами щодо емоційної спрямованості та диференціальних емоцій. Порівняння було здійснено за допомогою критерію Манна-Уїтні та коефіцієнту кореляції Спірмена.

У даному дослідженні, взяло участь 60 людей, 3 з них були виключенні у подальшому, через невідповідність рівня критичного мислення. 57 людей, з яких 26 юнаків та 34 дівчини віком від 20 до 23 років, що відповідає віковому періоду – рання дорослість. Після проходження методики «Критичне мислення» - Л. Старкі в адаптації О. Луценко, за отриманими результатами утворилися дві групи, одна з них – молоді люди з високим рівнем критичного мислення, а саме 26 осіб. І друга група досліджуваних, в яких було визначено середній рівень критичного мислення, 31 особа. Опитувальник на визначення рівня розвитку критичного мислення, передбачає також дуже низький, низький та дуже високий рівень критичного мислення, але лише 3 досліджувані особи мали відповідний результат, тому було вирішено не розглядати їх, а залишити лише високий та середній.

Надалі, дві групи проходили опитувальник, що діагностує емоційну спрямованість особистості та «Шкала диференціальних емоцій», україномовні версії. Для зручнішого опитування, дослідження проводилося з використанням Google-форми.

Після обробки результатів було здійснено порівняння двох груп на розбіжність результатів між ними.

Отримані дані проаналізовано і сформульовані висновки відповідно результатам емпіричного дослідження.

2.2. Діагностичні методи дослідження

2.2.1. Методика «Критичне мислення»

Тест «Критичне мислення», творцем якого є американець Л. Старкі – це психодіагностичний інструмент, що допомагає визначити рівень розвитку критичного мислення людини. Дана методика – об'єктивна, перевіряє критичне міркування і може застосовуватися як психологами та викладачами, так і медичними працівниками і людьми, яким значуща когнітивна сфера. Опитувальник містить певну кількість тверджень, відповіді на які можна лише задіявши критичне міркування особистості. Одним із його плюсів є те, що він включає навіть аналіз тексту та Інтернет-джерел, що дуже актуально для сучасного суспільства з його інноваціями.

У лабораторії психодіагностики факультету психології ХНУ ім. В. Н. Каразіна була проведена адаптація даного тесту О. Л. Луценко, що став одним із перших опитувальників з даної тематики на території України. У новому варіанті намагалися зберегти структуру та види тверджень, залишили й питання із Інтернет-посиланнями, роботу з текстом, додали у твердження назви виробників, що знайомі і звичні для українців.

Адаптована версія містить 27 тверджень до яких слід обрати одну з чотирьох вірних відповідей. Потім, на основі отриманих балів можна визначити рівень розвитку критичного мислення. Методика передбачає дуже низький, низький,

середній, високий та дуже високий рівні. Норми кожного рівня відрізняються в залежності від статі та віку досліджуваних.

2.2.2. Методика «Діагностика емоційної спрямованості особистості»

Методика «Діагностики емоційної спрямованості особистості», що розроблена Б. І. Додоновим, взята із методички по педагогічному майстерству ОНУ ім. І. І. Мечникова – це інструмент, що дозволяє дослідити загальну емоційну спрямованість людини. За допомогою неї можна визначити, до яких видів переживань спостерігається зорієнтованість особистості, який рід занять здатен надавати їй позитивні переживання.

Даний опитувальник містить 50 запитань і чотири варіанти відповіді. Вони орієнтовані на 10 емоційних нахилів особистості: альтруїстичну, праксичну, комунікативну, глористичну, романтичну, пугностичну, гностичну, акхізитивну, естетичну та гедоністичну. Надалі, за домінуючими емоційними спрямованостями можна визначити від якої сфери діяльності людина матиме позитивні емоції.

Методику можуть використовувати фахівці із психології, соціології та інших сфер, а також люди, яких цікавить емоційна сфера. Вона є простою, зрозумілою та ефективною при використанні.

2.2.3. Методика «Шкала диференціальних емоцій»

Опитувальник «Шкала диференціальних емоцій» - інструмент, що розроблений американцем К. Ізардом на засадах його власної концепції щодо десяти основних емоцій, що здатна переживати людина. До них належать: радість, інтерес, горе, гнів, відраза, подив, страх, сором, презирство та провина.

Відповідно до перелічених емоцій, опитувальник містить 10 шкал, які потім, підсумовуючись за блоками – визначають три індекси емоцій: позитивні, гострі негативні та тривожно-депресивні. Наприкінці, коли вже отримані показники індексів, можна оцінити ступінь їхнього прояву: слабкий, помірний, виражений, сильно виражений.

Загалом, методика містить 30 прикметників, які слід оцінити за шкалою від 1 до 5, і відповідно за кожною базовою емоцією досліджуваний може отримати від 3 до 15 балів. Додатково можна створювати емоційні профілі досліджуваної людини. Опитувальник можна застосовувати як при роботі з однією людиною, так і в групі. Його можуть використовувати спеціалісти із різних сфер діяльності.

2.3. Результати емпіричного дослідження взаємозв'язку критичного мислення та емоційної спрямованості

На початку дослідження, були визначені дві групи випробуваних, що різняться між собою за рівнями розвитку критичного мислення – перша група мала високий рівень, а друга група – середній. Згідно результатам діагностики, за опитувальником, що визначає рівень розвитку критичного мислення, досліджувані молоді люди були розділені на дві групи, перша склала 26 осіб, а друга – 31 особу. Вказана методика передбачає також дуже низький, низький та дуже високий рівень розвитку критичного мислення, але лише 3 людини мали один із зазначених результатів, у той час, коли два інших не був визначений у жодного із досліджуваних, тому було прийнято рішення їх виключити з подальшого дослідження.

Порівняння результатів двох груп (високий та середній рівень) у середніх балах за показниками емоційної спрямованості особистості у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння середніх балів за методикою «Діагностика емоційної спрямованості особистості»:

№ групи	Емоційна спрямованість
---------	------------------------

	Альтруїстична	Комунікативна	Глористична	Праксична	Пугностична	Романтична	Гностична	Естетична	Гедоністична	Акхізитивна
1 (високий рівень розвитку критичного мислення)	4,81	4,92	3,15	7,81	2,42	5,27	6,15	6,15	6	2,35
2 (середній рівень розвитку критичного мислення)	5,23	5,29	3,48	7,29	2,48	4,65	4,58	5,16	6,09	1,13

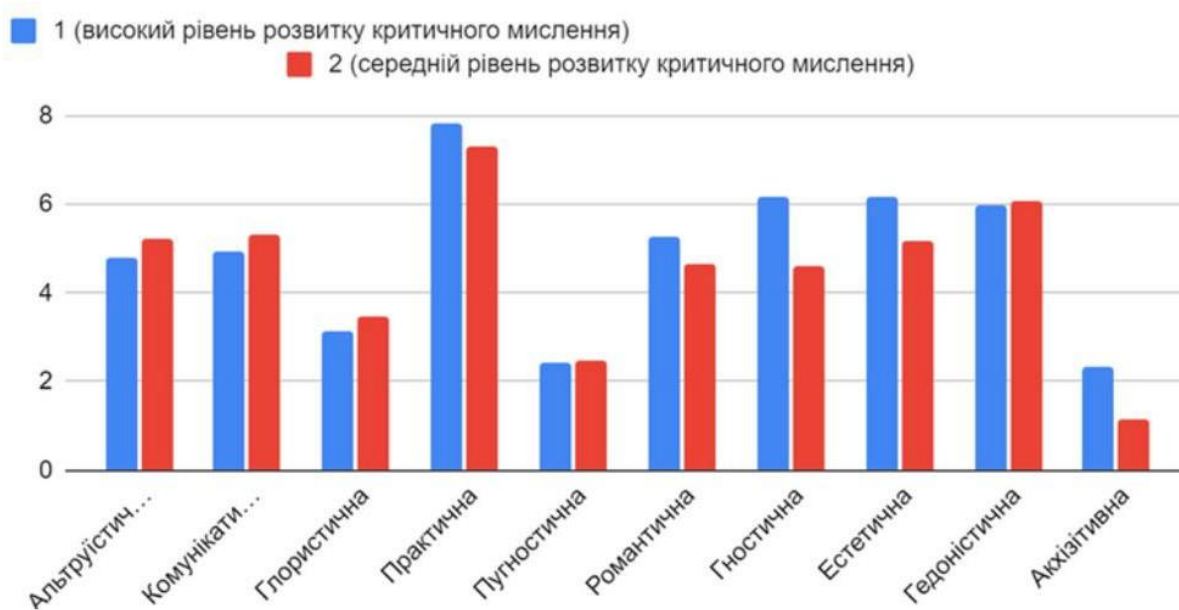
З даної таблиці можна побачити, що у першій групі сильніше виражені, ніж у другій групі, наступні емоційні спрямованості: праксична – на 0,52 бали, романтична – на 0,62 бали, гностична – на 1,57 балів, естетична – на 0,99 балів та акхізитивна – на 1,22 бали. У другій групі досліджуваних більше виражені, ніж у першій середні значення за наступними емоційними спрямованостями: альтруїстична – на 0,42 бали, комунікативна – на 0,37 балів, глористична – на 0,33 бали, пугностична – на 0,06 балів та гедоністична – на 0,09 балів. Найбільша різниця у середніх балах спостерігається за гностичною та акхізитивною спрямованостями, а найменша за пугностичною та гедоністичною. Група із високим рівнем розвитку критичного мислення має 5 емоційних спрямованостей, що перевищують значення групи із середнім рівнем, щодо останньої також було отримано 5 значень, що перевищують показники іншої групи.

Саме такі отримані результати відмінностей між показниками середніх балів в емоційних спрямованостях молоді із середнім та високим рівнем критичного мислення, припустимо можуть бути обумовлені декількома факторами. По-перше, найбільша різниця між групами, як вже зазначалося, спостерігається за гностичною спрямованістю, яка пов'язана із позитивними емоціями від нової інформації та когнітивним балансом. Дуже важко, якщо не неможливо розвинути критичне

мислення до високого рівня, не працювавши при цьому попередньо з великим об'ємом інформації. І відповідно, якщо людина не любить працювати з певними даними, то вона всіляко буде цього уникати або відводити якомога менше часу цій справі. До того ж, коли ми аналізуємо, обробляємо та систематизуємо певні дані, то сприяємо розвитку нашого критичного міркування. Саме тому видається зрозумілим, чому люди із високим рівнем критичного мислення мають більшу вираженість у гностичній спрямованості, ніж група із середнім рівнем.

Щодо більшої вираженості акхізитивної спрямованості серед середніх балів першої групи, то це можна пояснити декількома причинами. По-перше, молодь із високим рівнем критичного міркування через накопичення та колекціонування можуть досліджувати речі чи певну інформацію. По-друге, під час відбору об'єктів для накопичення людина із високим рівнем критичного мислення може залучати свої аналітичні здібності, тим саме розвиваючи їх. Іншими словами, перш ніж вирішити чи додати предмет до колекції, хлопець або жінка ретельно проаналізує чи всім потрібним параметрам та критеріям він відповідає.

Для наочності відмінності у середніх показниках емоційної спрямованості відображені на мал. 1

Малюнок 1 - Порівняння середніх балів за методикою «Діагностика емоційної спрямованості»

Далі було проведено порівняння двох груп за опитувальником «Шкала диференціальних емоцій», а саме за 10 базовими емоціями: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відраза, презирство, страх, сором та провина. Потім, підсумовані індекси емоцій.

Порівняння результатів двох груп у середніх балах за 10 базовими емоціями подано у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння середніх балів за методикою «Шкала диференціальних емоцій», базові емоції

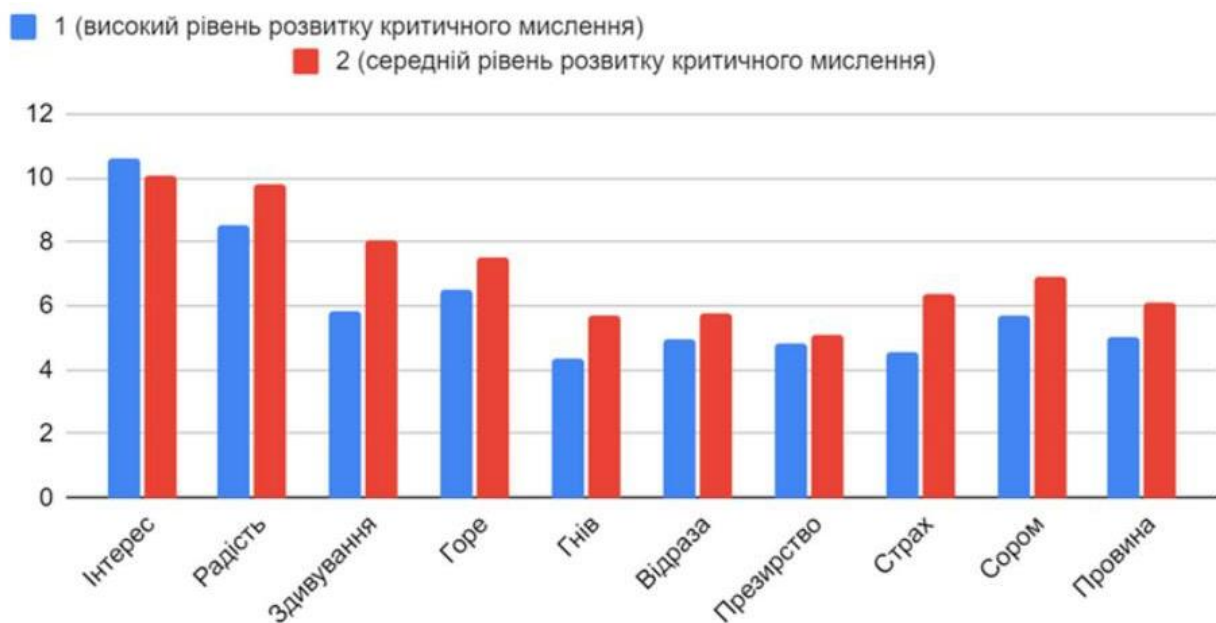
№ групи	Базові емоції									
	Інтерес	Радість	Здивування	Горе	Гнів	Відраза	Презирство	Страх	Сором	Провина
1 (високий рівень розвитку критичного мислення)	10,6	8,5	5,85	6,5	4,38	4,96	4,81	4,54	5,7	5
2 (середній рівень розвитку критичного мислення)	10,1	9,8	8,03	7,5	5,71	5,77	5,06	6,39	6,9	6,1

З даної таблиці можна побачити, що перша група має більші середні бали, ніж друга група лише за емоцією інтересу – на 0,5 балів. Друга група має більші середні значення за 9 емоціями із 10, а саме: радість – на 1,3 бали, здивування – на 2,18 балів, горе – на 1 бал, гнів – на 1,33 бали, відраза – на 0,81 балів, презирство – на 0,25 бали, страх – на 1,85 балів, сором – на 1,2 бали, провина – на 1,1 балів. Найбільша різниця

спостерігається за емоціями здивування та страху, а найменша - презирство та інтерес.

Саме такі отримані результати відмінностей між показниками середніх балів в базових емоціях молоді із середнім та високим рівнем критичного мислення, припустимо можуть бути обумовлені декількома факторами. По-перше, люди із середнім рівнем розвитку критичного мислення можуть виявляти більшу вираженість емоцій через невизначеність та незрозумілість деяких ситуацій, у той час, коли особистості із високим рівнем будуть обізнані з приводу тієї ж події або будуть більше сконцентровані на її аналізі. По-друге, люди із високим рівнем критичного мислення можуть бути меншою мірою схильні до інтуїтивного та емоційного міркування й спиратися на більш логічне, раціональне. У той час, як люди із середнім рівнем критичного міркування будуть більше схильні до емоційного мислення, у результаті чого допустимо може виявлятися більша вираженість емоцій.

Для наочності відмінності у середніх показниках базових емоцій відображені на мал. 2

Малюнок 2 - Порівняння середніх балів за методикою «Шкала диференціальних емоцій» базові емоції

Далі було проведено порівняння двох груп за цією ж методикою, але вже за трьома індексами емоцій, а саме: позитивні, гострі негативні та тривожно-депресивні.

Порівняння результатів двох груп у середніх балах за індексами емоцій подано у табл. 3.

Таблиця 3

Порівняння середніх балів за методикою «Шкала диференціальних емоцій», індекси емоцій

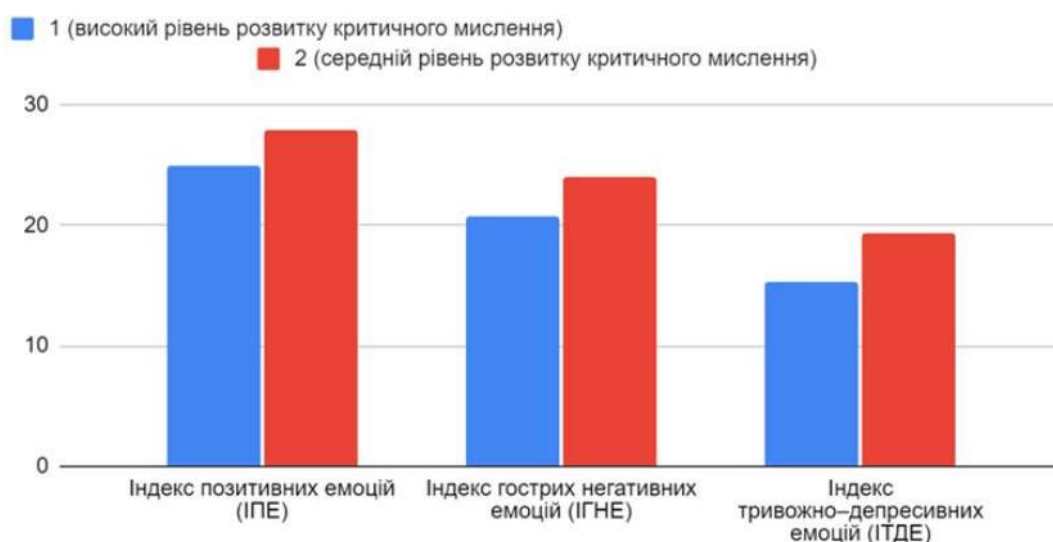
№ групи	Індекс позитивних емоцій (ПЕ)	Індекс гострих негативних емоцій (ІГНЕ)	Індекс тривожно-депресивних емоцій (ІТДЕ)
1 (високий рівень розвитку критичного мислення)	24,92	20,69	15,27
2 (середній рівень розвитку критичного мислення)	27,87	24,03	19,32

З даної таблиці можна побачити, що друга група, яка має середній рівень розвитку критичного мислення має більші середні значення за всіма трьома індексами емоцій, а саме: позитивні – на 2,95 балів, гострі негативні – 3,34 та тривожно-депресивні – на 4,05. Відповідно, найбільша різниця спостерігається за ІТДЕ, а найменша – ПЕ.

Отримані показники лише яскравіше, ніж результати за базовими емоціями, відображають різницю між двома групами. Тобто, люди із середнім рівнем розвитку критичного мислення будуть яскравіше, більш виражено проживати тривожно-депресивні та гострі негативні емоції ніж особистості із високим рівнем. Позитивні емоції будуть менш помітно відрізнятися у вираженні та переживанні між двома групами.

Припустимих причин, чому у людей із середнім рівнем критичного мислення будуть більше виражені саме тривожно-депресивні емоції, може бути декілька. По-перше, вони можуть бути більш схильні до негативного мислення через менший рівень критики інформації і відповідно, фіксуються переважно на неприємних аспектах події, менш об'єктивно аналізують дані. По-друге, люди із високим рівнем критичного мислення можуть бути більше схильними до рефлексії та аналізу власної емоційної сфери, що у результаті зменшить вираженість тривожно-депресивних емоцій, допоможе раціонально поглянути на ситуацію, менше фіксуватися саме на негативних аспектах.

Для наочності відмінності у середніх показниках індексів емоцій відображені на мал. 3

Малюнок 3 - Порівняння середніх балів за методикою «Шкала диференціальних емоцій», індекси емоцій

Для проведення порівняльного аналізу і визначення значимості відмінностей між першою та другою групами було використано U- критерій Манна-Уїтні. Дані містяться у табл. 4

Таблиця 4

Відмінності у рівні вираженості емоційної спрямованості між групами випробуваних з різним рівнем розвитку критичного мислення

№	Шкали методики діагностики емоційної спрямованості	U	p
1.	Альтруїстична	332	Не значущі
2.	Комунікативна	354	Не значущі
3.	Глористична	377	Не значущі
4.	Праксична	338	Не значущі
5.	Пугностична	355	Не значущі
6.	Романтична	339	Не значущі
7.	Гностична	273	Значущі при $p \leq 0,05$
8.	Естетична	326	Не значущі
9.	Гедоністична	392	Не значущі
10.	Акхізитивна	331	Не значущі

Критичне значення U для 26 та 31 респондентів	
При $p \leq 0,05$	При $p \leq 0,01$
U= 299	U= 257

З даної таблиці можна побачити, що є одна відмінність за спрямованістю на гностичні емоції між групою із високим рівнем розвитку критичного мислення та середнім. Щодо таких емоційних спрямованостей як: альтруїстичної, комунікативної, глористичної, праксичної, пугностичної, романтичної, естетичної, гедоністичної та акхізитивної – різниці не спостерігається.

Даний результат підкріплюється порівнянням середніх значень двох груп за гностичною спрямованістю.

Пояснюватися відмінність відносно гностичної спрямованості може тим, що досліджувані із високим рівнем критичного мислення розвинули його до даної позначки, бо отримували позитивні емоції від знань, від праці із нею. Щоб розвинути критичне міркування слід постійно мати справу із даними, але при цьому неможна довгий час над чимось працювати й отримувати від цього користь, якщо від цього немає позитивних емоцій. Саме тому люди із високим рівнем розвитку критичного мислення мають виражену гностичну емоційну спрямованість, бо полюбляють роботу з інформацією.

Далі було досліджено відмінності у рівні вираженості базових емоцій між групами випробуваних з різним рівнем розвитку критичного мислення (високий та середній). Дані містяться у табл. 5

Таблиця 5

Відмінності у рівні вираженості базових емоцій між групами випробуваних з різним рівнем розвитку критичного мислення

№	Шкали диференціальних емоцій	U	p
1.	Інтерес	326	Не значущі
2.	Радість	282	Значущі при $p \leq 0,05$
3.	Здивування	238	Значущі при $p \leq 0,01$
4.	Індекс позитивних емоцій (ІПЕ)	286	Значущі при $p \leq 0,05$
5.	Горе	309	Не значущі
6.	Гнів	287	Значущі при $p \leq 0,05$

7.	Відраза	294	Значущі при $p \leq 0,05$
8.	Презирство	340	Не значущі
9.	Індекс гострих негативних емоцій (ІГНЕ)	264	Значущі при $p \leq 0,05$
10.	Страх	229	Значущі при $p \leq 0,01$
11.	Сором	271	Значущі при $p \leq 0,05$
12.	Провина	285	Значущі при $p \leq 0,05$
13.	Індекс тривожно–депресивних емоцій (ІТДЕ)	239	Значущі при $p \leq 0,01$

Критичне значення U для 26 та 31 респондентів	
При $p \leq 0,05$	При $p \leq 0,01$
U= 299	U= 257

З даної таблиці можна побачити, що є значущі відмінності між групами із середнім та високим рівнем розвитку критичного мислення за наступними базовими емоціями: радість, здивування, гнів, відраза, страх, сором, провина. Відповідно до цього всі три індекси емоцій, а саме: позитивних, гострих негативних та тривожно-депресивних – також мають значущі відмінності, бо вони складаються із суми загальних балів за 3 та 4 базовими емоціями.

Дані результати можуть бути пояснені тим, що особи із високим рівнем критичного мислення можуть краще аналізувати та усвідомлювати інформацію, тому й вираженість емоцій може бути зменшена, ніж у людей із середнім рівнем критичного мислення. Також особи, що мають високий рівень критичного міркування можуть менше спиратися на емоційну сферу й більше на раціональну, ніж люди із середнім рівнем.

Далі, задля визначення взаємозв'язку між емоційними спрямованостями молодих людей з різним рівнем розвитку критичного мислення (високий та середній) використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена. При цьому були отримані наступні результати:

Таблиця 6

Результати кореляційного аналізу 1 групи (високий рівень розвитку критичного мислення)

Емоційні спрямованості	Критичне мислення	
	Коефіцієнт	p
Альтруїстична	- 0,358	0,073
Комунікативна	- 0,103	0,616
Глористична	- 0,53**	0,005
Праксична	- 0,3	0,137
Пугностична	- 0,461*	0,018
Романтична	- 0,272	0,179
Гностична	- 0,304	0,131
Естетична	- 0,185	0,365
Гедоністична	- 0,141	0,492
Акхізитивна	0,024	0,907

* значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

** висока значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

З даної таблиці можна побачити, що за результатами першої групи, наявні негативні кореляції між: високим рівнем розвитку критичного мислення та глористичною емоційною спрямованістю (більш значима, (- 0,53)), високим рівнем розвитку критичного міркування та пугностичною емоційною спрямованістю (значима, (- 0,461)). Іншими словами, чим більш розвинуто у людини критичне мислення серед меж високого рівня, тим менше будуть виражені в неї глористична та пугностична емоційні спрямованості. Наявний статистично значущий негативний зв'язок між високим рівнем критичного міркування та глористичною, пугностичною емоційними спрямованостями.

Даний результат може пояснюватися тим, що для особистостей із високим рівнем критичного мислення не є важливим чи схвалюють їх, чи возвеличують, їм не властива потреба у самоствердженні, бо частіше за все це не несе ніякої користі, не є раціональним. Також їм не властива потреба у славі та перевазі над кимось, вони рухаються за власними планами, аналізують свої можливості та ресурси, інформацію довкола, і відповідно до цього формують певні уявлення, тому для них не є необхідним відчувати свою цінність через «перемогу» над кимось.

Пугностична спрямованість, що виражається через позитивні емоції від подолання ризиків та небезпек буде менш виражена у людей, котрі мають високий рівень розвитку критичного мислення. Причиною може бути те, що дані досліджувані завдяки розвиненому критичному міркуванню можуть бути більшою мірою уважні до деталей та особливостей того чи іншого ризику. Вони можуть більш прискіпливо та детально аналізувати можливу небезпеку і через виявлені, шляхом міркування данні, отримують значно меншу кількість задоволення. До того ж, можливо люди із високим рівнем критичного міркування можуть більш усебічно та краще оцінити ризику й наслідки, що й призведе до меншої кількості позитивних емоцій від подолання небезпеки.

Надалі, було здійснено кореляційний аналіз емоційних спрямованостей другої групи досліджуваних, результати відображені у табл. 7:

Таблиця 7

Результати кореляційного аналізу 2 групи (середній рівень розвитку критичного мислення)

Емоційні спрямованості	Критичне мислення	
	Коефіцієнт	p
Альтруїстична	- 0,074	0,693
Комунікативна	0,006	0,976
Глористична	- 0,065	0,726
Праксична	- 0,139	0,456
Пугностична	- 0,178	0,339
Романтична	0,11	0,557
Гностична	0,006	0,974
Естетична	0,143	0,443
Гедоністична	0,066	0,725
Акхізитивна	0,134	0,473

* значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

** висока значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

З даної таблиці можна побачити, що за результатами другої групи, відсутні значимі кореляції за всіма емоційними спрямованостями. Немає статистично значимого позитивного чи негативного зв'язку між показниками середнього рівня розвитку критичного мислення та наступними емоційними спрямованостями:

альтруїстична, комунікативна, глористична, праксична, пугностична, романтична, гностична, естетична, гедоністична, акхізитивна.

Причиною може бути те, що відмінності доволі незначні.

Надалі, було здійснено кореляційний аналіз базових емоцій серед першої групи досліджуваних, результати відображені у табл. 8:

Таблиця 8

Результати кореляційного аналізу 1 групи (високий рівень розвитку критичного мислення)

	Критичне мислення	
	Коефіцієнт	p
Базові емоції		
Інтерес	- 0,074	0,721
Радість	- 0,267	0,187
Здивування	- 0,248	0,222
Індекс позитивних емоцій (ПЕ)	- 0,33	0,099
Горе	0,007	0,972
Гнів	- 0,173	0,398
Відраза	- 0,189	0,355
Презирство	- 0,063	0,758
Індекс гострих негативних емоцій (ІГНЕ)	- 0,017	0,933
Страх	- 0,259	0,202

Сором	- 0,316	0,115
Провина	- 0,23	0,258
Індекс тривожно–депресивних емоцій (ІТДЕ)	- 0,291	0,149

* значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

** висока значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

З даної таблиці можна побачити, що за результатами першої групи немає значимих кореляцій. Немає статистично значущого зв'язку між показниками високого рівня розвитку критичного мислення та базовими емоціями, такими як: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відраза, презирство, страх, сором, провина. Немає і значимої кореляції між високим рівнем розвитку критичного мислення та індексами емоцій, такими як: позитивні, гострі негативні, тривожно-депресивні.

Причиною може бути те, що відмінності доволі незначні.

Потім, було здійснено кореляційний аналіз базових емоцій серед другої групи досліджуваних, результати відображені у табл. 9:

Таблиця 9

Результати кореляційного аналізу 2 групи (середній рівень розвитку критичного мислення)

	Критичне мислення	
	Коефіцієнт	p
Базові емоції		
Інтерес	0,033	0,862
Радість	0,088	0,637

Здивування	- 0,073	0,697
Індекс позитивних емоцій (ПЕ)	- 0,006	0,976
Горе	- 0,243	0,187
Гнів	- 0,404*	0,024
Відраза	- 0,5**	0,004
Презирство	- 0,509**	0,003
Індекс гострих негативних емоцій (ІГНЕ)	- 0,504**	0,004
Страх	- 0,32	0,079
Сором	- 0,375*	0,038
Провина	- 0,434*	0,015
Індекс тривожно–депресивних емоцій (ІТДЕ)	- 0,393*	0,029

* значуща кореляція на рівні $p \leq 0,05$

** висока значуща кореляція на рівні $p \leq 0,01$

З даної таблиці можна побачити, що за результатами другої групи, наявні негативні кореляції, зв'язок між середнім рівнем розвитку критичного мислення та наступними базовими емоціями та індексами: гнів (значущий, (- 0,404)), відраза (більш значущий, (- 0,5)), презирство (більш значущий, (- 0,509)), індекс гострих негативних емоцій (більш значущий, (- 0,504)), сором (значущий, (- 0,375)), провина (значущий, (- 0,434)), індекс тривожно–депресивних емоцій (значущий, (- 0,393)). З підвищенням балів за нормами середнього рівня розвитку критичного мислення, у досліджуваних буде зменшуватися вираженість зазначених базових емоцій та індексів.

Дані результати можуть бути обумовлені тим, що через розвиненість критичного міркування особистість більше та детальніше аналізує стресову або несприятливу ситуацію, будує план по її подоланню, обирає потрібні копінг-стратегії, більш раціонально оцінює подію, тому й має меншу вираженість за вказаними диференціальними емоціями.

Таким чином, за порівнянням загальних середніх значень групи із високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення було виявлено незначні відмінності. Перша група мала більш виражені: праксичну, романтичну, гностичну та акхізитивну – емоційні спрямованості. У другій групі досліджуваних були більше виражені: альтруїстична, комунікативна, глористична, пугностична та гедоністична – емоційні спрямованості. Також за результатами другої методики, група із високим рівнем розвитку критичного мислення мала більші середні бали, за емоцією інтересу. Група із середнім рівнем розвитку критичного мислення мала більші середні значення за наступними емоціями: радість, здивування, горе, гнів, відраза, презирство, страх, сором, провина.

За критерієм Манна-Уїтні, було виявлено значущу різницю між групами з високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення за наступними показниками: гностична спрямованість, радість, здивування, гнів, відраза, страх, сором, провина, індекс позитивних емоцій, індекс гострих негативних та тривожно-депресивних емоцій.

За коефіцієнтом кореляції Спірмена було виявлено за групою із високим рівнем розвитку критичного мислення статистично значущий негативний зв'язок: за глористичною емоційною спрямованістю (більш значимий), за пугностичною емоційною спрямованістю (значимий). За коефіцієнтом кореляції Спірмена у групі із середнім рівнем розвитку критичного мислення було виявлено статистично значимий негативний зв'язок із: гнівом (значущий), відразою (більш значущий), презирством (більш значущий), індексом гострих негативних емоцій (більш значущий), соромом (значущий), провиною (значущий), індексом тривожно-депресивних емоцій (значущий).

Висновки до II розділу:

1. У даному дослідженні взяли участь 57 осіб, з яких 26 юнаків та 34 дівчини віком від 20 до 23 років. Для досягнення мети використовувався ряд методик. Після проходження методики на визначення рівня розвитку критичного мислення, за отриманими результатами досліджувані були розділені на дві групи. Перша – з високим рівнем розвитку критичного мислення, 26 осіб. Друга – із середнім рівнем розвитку критичного мислення, 31 особа. Дана методика також передбачає дуже низький, низький та дуже високий рівні розвитку критичного мислення, але лише 3 особи мали відповідний показник, тому вирішено не розглядати їх у роботі. Надалі, дві групи проходили методики на виявлення емоційної спрямованості та диференціальних емоцій. Після обробки результатів, здійснено порівняння груп на розбіжність результатів між ними та дослідження взаємозв'язку за допомогою критерію Манна-Уїтні та коефіцієнту кореляції Спірмена.

2. Під час порівняння двох груп за середніми значеннями результатів було виявлено, що у першій групі більш виражені: праксична, романтична, гностична та акхізитивна – емоційні спрямованості, а у другій групі: альтруїстична, комунікативна, глористична, пугностична та гедоністична. Також у першій групі більші середні бали, за показником інтересу, а у другій за емоціями - радості, здивування, горя, гніву, відрази, презирства, страху, сорому, провини. Найбільші відмінності між групою із високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення у середніх значеннях були виявлені за наступними показниками: гностичною та акхізитивною спрямованостями, емоцією здивування та страху, індексом тривожно-депресивних емоцій.

3. За критерієм Манна-Уїтні, було виявлено значущі відмінності між групами з високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення за показниками: гностична спрямованість, радість, здивування, гнів, відраза, страх, сором, провини, індекс позитивних емоцій, індекс гострих негативних та тривожно-депресивних емоцій. За коефіцієнтом кореляції Спірмена було виявлено декілька статистично

значущих негативних зв'язків між показниками серед кожної групи. У першої групи - за глористичною емоційною спрямованістю (більш значимий), за пугностичною емоційною спрямованістю (значимий). У другої групи – за гнівом (значущий), відразою (більш значущий), презирством (більш значущий), індексом гострих негативних емоцій (більш значущий), соромом (значущий), провиною (значущий), індексом тривожно–депресивних емоцій (значущий).

ВИСНОВКИ

1. Після проведеного теоретичного аналізу щодо питань критичного мислення та емоційної спрямованості, можна зазначити наступні твердження. Критичне мислення є самостійним, науковим та аналітичним типом міркування, входить до його структури. Особливості: самовдосконалення, усвідомленість, незалежність, рефлексивність, доречність, цілеспрямованість, аргументованість, самоорганізація та контроль. Компоненти: когнітивно-практичний, емоційно-вольовий, особистісно-мотиваційний. Рівні: операційний, предметний, рефлексивний, особистісний, комунікативний. Основні функції: формулювання заключень, підсумків, оцінювання, погодження способів дії, аналіз, аргументація – розв’язання практичних завдань. Гендерних відмінностей - не спостерігається. Формується з дитячих років і здатне вдосконалюватися до похилого віку. Емоції – суб’єктивний спосіб переживання дійсності, її оцінка та маркер ситуацій. Особливості: оцінювання, тілесні ознаки, потяг до дії, індивідуальний спосіб переживання, експресія. Властивості: універсальність, динамічність, домінантність, накопичення, зміцнення, суб’єктивність, зараження, вплив на адаптацію, пластичність, вплив на пам’ять, перенесення, іррадіація. Етапи: нагромадження, сплеск або вибух, зменшення напруги, згасання. Класифікації за: полюсами, рівнем збудження, вищі або нижчі та змішані, явищами, фундаментальні. Функції: сигналізують, пізнають, мотивують, регулюють, оцінюють, підкріплюють, впливають на комунікацію. Емоційна спрямованість – домінуючі емоції, потяг до певного виду переживань, часто прирівнюється до цінностей емоційної сфери, орієнтацій, що визначають шлях та мету активності людини.

2. За допомогою тесту на визначення рівня розвитку критичного міркування за отриманими результатами досліджувані були розділені на дві групи. Перша – високий рівень розвитку критичного мислення. Друга - середній рівень. Дуже низький, низький та дуже високий рівні розвитку критичного мислення не розглядаються у роботі через брак досліджуваних із даними результатами. Надалі, групи проходили методичку на діагностику емоційної спрямованості. При порівнянні двох груп за

середніми значеннями результатів було виявлено, що у першій групі більшою мірою виражені: праксична, романтична, гностична та акхізитивна – спрямованості, у другій: альтруїстична, комунікативна, глористична, пугностична та гедоністична. У першій групі більші середні бали, за показником інтересу, а у другій за емоціями - радості, здивування, горя, гніву, відрази, презирства, страху, сорому, провини. Найбільші відмінності між групою із високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення у середніх значеннях виявлені за показниками: гностичної та акхізитивної спрямованості, емоції здивування та страху, індексу тривожно-депресивних емоцій. Відмінності можна пояснити тим, що досліджувані із високим рівнем критичного мислення, часто взаємодіяли із даними та інформацією, більше з нею працювали, ніж група із середнім рівнем. Відповідно, якщо б у першій групі дана діяльність не викликала б позитивних емоцій, то тоді вони її уникали б і не розвинули своє критичне міркування до вищого рівня. 2 група має меншу вираженість гностичної спрямованості, отже менше отримує позитивних емоцій від пізнання, не так сильно до нього тяжіють тим самим не розвиваючи міркування критичне до високого рівня. Відмінності за акхізитивною спрямованістю можна пояснити тим, що під час накопичення певних матеріальних та нематеріальних речей, людина із високим рівнем аналізує новий предмет на якості, властивості і доречність додання його до своєї колекції, що також може позитивно впливати на розвиток критичного міркування.

3. Виявлено відмінності між групами з високим та середнім рівнем розвитку критичного мислення за показниками: гностична спрямованість, радість, здивування, гнів, відраза, страх, сором, провини, індекс позитивних емоцій, індекс гострих негативних та тривожно-депресивних емоцій. Також за результатами дослідження було виявлено декілька негативних зв'язків між показниками серед кожної групи. У першій - за глористичною емоційною спрямованістю (більш значимий), за пугностичною емоційною спрямованістю (значимий). У другій групі – за гнівом (значущий), відразою (більш значущий), презирством (більш значущий), індексом гострих негативних емоцій (більш значущий), соромом (значущий), провинною (значущий), індексом тривожно-депресивних емоцій (значущий). Виявлено деякі

відмінності та взаємозв'язок між високим рівнем розвитку критичного мислення та домінуванням певної емоційної спрямованості у молодих людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіпова Є. О., Ковалевська О. В. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. Т. 2. С. 34–38.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ, 2007. 968 с.
3. Вітюк В., Лякішева А., Кашуб'як І. Ретроспективний огляд поняття критичне мислення. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2019. Т. 1. С. 29–37.
4. Загальна психологія : навчально-методичні матеріали до курсу (для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» на базі неповної вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» заочної форми навчання) - CORE. CORE – *Aggregating the world's open access research papers*. URL: https://core.ac.uk/display/153576117?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1
5. Захарова М. Роль та функції емоцій. *Редакційна колегія : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Хмельницький*. 2011. С. 31.
6. Карпенко В. В. Психологія мислення: феноменологія, процес і детермінанти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2013. № 1. С. 32–42.
7. Лекція до теми № 4 «Емоції і почуття». *ОДУВС – Одеський державний університет внутрішніх справ*. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-3_2017-jur-psychologija.pdf
8. Мельник О. Г. Емоційний інтелект і критичне мислення. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: психологія і педагогіка*. 2009. № 12. С. 122–131.
9. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Вища шк., 2001. 487 с.
10. Пасічник І. Д. Мислення як предмет психології. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]*. 2013. № 25. С. 3–9.

11. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український Педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.

12. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навчально-метод. посіб. для студентів 4 курсу мед. ф-тів зі спец. «Лікувальн. Запоріжжя, 2017. 72 с.

13. Сивогракова З. А., Алексеєнко Н. В. Психологія емоцій. Регуляція емоцій : практикум з дисципліни "Психологія". Харків : Укр. держ. ун-т залізн. трансп., 2017. 42 с.

14. Системна структура мислення. *Wayback Machine*. URL: https://web.archive.org/web/20141226235907/http://zaochka.net/catalog_p_8_p_10_5.html

15. Терно С. О. Критичне мислення—середньовічна відсталість?. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. № 37. С. 301–306.

16. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2012. 70 с.

17. Терно С. О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27–39.

18. Ткаченко Л. Структура критичного мислення майбутнього вчителя початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 5. С. 32–35.

19. Толмачевська В. О. Психологічні особливості емоційної експресії у представників професій з високим емоційним навантаженням : дис. ... д-ра філософії в галузі психології : 053. Одеса, 2022. 216 с.

20. Характеристика різних видів емоційного реагування – Емоції та почуття. *Віртуальна читальня освітніх матеріалів*. URL: <https://subjectum.eu/psychology/vari/36.html>

21. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.

22. Шпак М. М. Психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 104–109.

23. 14. 2. Мислення як процес. Етапи розумового процесу. *StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/5188885/page:71/>

24. Loon M., Bell R. The moderating effects of emotions on cognitive skills. *Taylor & Francis Online*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/0309877X.2017.1311992?scroll=top&needAccess=true>.

25. Paul R. W. Critical thinking: what every person needs to survive in A rapidly changing world. 3rd ed. California : Sonoma State Univ., Rohnert Park, CA. Center for Critical Thinking and Moral Critique., 1998. 575 p.

26. Uyar R. O., Yilmaz Genc M. M., Yasar M. Critical thinking: what every person needs to survive in A rapidly changing world. *European journal of educational research*. 2018. P. 601–613. URL: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.3.601>

27. Zhang Q., Zhang J. Instructors' positive emotions: effects on student engagement and critical thinking in U.S. and chinese classrooms. *Taylor & Francis Online*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03634523.2013.828842>

АНОТАЦІЯ

Емоційна спрямованість молодих людей з різним критичним мисленням. Захарчук Анна. – Кваліфікаційна робота.

У кваліфікаційній роботі досліджувалася емоційна спрямованість молодих людей із різним рівнем критичного мислення. Групами досліджуваних стали особи, що за тестом на визначення розвитку рівня критичного мислення, отримали середні та високі результати.

У кожній групі були зафіксовані певні відмінності та зв'язок рівня розвитку критичного мислення з емоційною спрямованістю молодих людей. Було виявлено, що у групи із високим рівнем розвитку критичного мислення більш вираженими є гностична та акхізитивна спрямованості. У групи із середнім рівнем більш вираженими є емоції здивування та страху, індексу тривожно–депресивних емоцій. Загалом, відмінності між двома групами спостерігалися за показниками: гностична спрямованість, радість, здивування, гнів, відраза, страх, сором, провина, індекс позитивних емоцій, індекс гострих негативних та тривожно-депресивних емоцій.

Ключові слова: критичне мислення, емоційна спрямованість, диференціальні емоції, мислення, емоції, молоді люди.

ANNOTATION

Emotional orientation of young people with different critical thinking. Anna Zakharchuk. - Qualification work.

The qualification work investigated the emotional orientation of young people with different levels of critical thinking. Individuals who obtained average and high results on the test to determine the level of development of critical thinking became the groups of subjects. Certain differences and the connection between the level of development of critical thinking and the emotional orientation of young people were recorded in each group. It was found that the group with a high level of development of critical thinking has more pronounced gnostic and acquisitive orientations. In the group with an average level, the

emotions of surprise and fear, the index of anxious-depressive emotions, are more pronounced. In general, differences between the two groups were observed on the following indicators: Gnostic orientation, joy, surprise, anger, disgust, fear, shame, guilt, index of positive emotions, index of acute negative and anxious-depressive emotions.

Key words: critical thinking, emotional orientation, differential emotions, thinking, emotions, young people.